

Rapport från FoU Söderhamn, Centrum för flexibelt lärande (CFL)
2008-10-06

Av Mikael Vallström

Koncept eller kontinuitet?

Utvärdering av presidiekonferensens satsningar på förebyggande insatser för
barn och ungdomar i Söderhamn

Innehåll

Utvärderingens utgångspunkter s. 2

Inledande frågeställningar s. 2

Utvärderingens omfattning, material och avgränsningar s. 4

Presidiemedlens tillkomst och intentioner s. 6

Beskrivningar av enskilda satsningar och projekt s. 9

Socialekreterartjänster vid socialtjänstens Barn- och ungdomsenhet och vid Barn- och Ungdomscenter s. 9

Ungdomsmottagningen och ungdomssamordnarna s. 10

Studieförbundet Bilda s. 12

Projektet Be Smart s. 15

Pojkprojektet s. 17

Analys och slutsatser s. 18

Förteckning över intervjuer, möten och samtal s. 20

Utvärderingens utgångspunkter

Inledande frågeställningar

Vi sitter i Bildahuset mitt i stan. Carin Gisslén-Schönning har visat mig runt och berättat om de verksamheter som samsas i lokalerna, bl.a. rockskolan, teaterverksamhet och datautbildning för flyktingar. Hon har också presenterat mig för några av hennes medarbetare. Carin plockar fram flera pärmar med beskrivningar av olika projekt som Bilda arbetar med samtidigt som hon redogör för hur verksamheten utvecklats till det man idag kallar "Bildablomman". I denna blomma ingår då en rad koncept som t.ex. "Tjejgrupper", "Charlie", "Bim-grupper" och "Positivt föräldraskap". Allt ger ett mycket ambitiöst och lovvärt intryck. Jag flikar in några frågor och försöker få grepp om all verksamhet. Plötsligt, mitt i uppräknandet av Bildablommans delar, säger Carin: "Det är konceptens marknad". Det råder, menar hon, hård konkurrens mellan olika modeller och metoder, och kommer nya koncept hela tiden. Många utlovar snabba lösningar och förvånansvärt goda resultat. Hon påpekar också att de nya metoderna blivit alltmer fixerade vid att de ska vara evidensbaserade, och ger ett exempel på hur två koncept jämförts med varandra. Det ena konceptet bygger på belöningar och bestraffningar, är mer koncentrerat i tid och resultatintriktat, medan det andra har en mer långsiktig förebyggande karaktär. "Kortare och intensivare projekt får en fördel i mätbarhet" säger hon med hänvisning till att det förstnämnda projektet just framhålls som evidensbaserat och därmed "bevisat" bättre än det andra. Carin menar att den beprövade erfarenheten också är viktig, och att det är svårt att mäta kvaliteten i olika typer av projekt. En fixering vid en viss sorts mätbarhet riskerar därför att leda till att bra verksamhet blir nedprioriterad endast på grund av bristande "evidens", och inte egentligen på grund av att det är en sämre verksamhet. Ibland vill man kanske bara ha snabba resultat och bortser från att det är svårare att mäta effekter på längre sikt och på ett djupare plan. Sedan vänder sig Carin till mig och undrar: Hur ska man kunna jämföra och värdera olika verksamheter på ett rättvist sätt?

Ja, hur ska egentligen alla dessa projekt utvärderas? Hur ska man kunna veta vilket koncept som är bäst, som verkligen gör skillnad och kan sägas ge störst resultat? Vilka måttstockar och vilka perspektiv är lämpligast att använda sig av för att få klara besked?

I denna utvärdering ska just flera koncept, modeller och arbetssätt vägas mot varandra. Uppdraget är att bringa klarhet i frågan om vad olika satsningar på att förebygga och motverka sociala problem bland barn och ungdomar i Söderhamn resulterat i. Följaktligen ska utvärderingen också innehålla någon form av kvalitetsbedömning, eller åtminstone visa på positiva effekter och eventuella brister i de verksamheter som det satsats pengar på. Därtill bör förekommande kritik finnas med i bilden. Slutligen är det utvärderingens funktion att utgöra ett beslutsunderlag ifråga om hur de medel som avsatts för dessa satsningar fortsättningsvis ska fördelas.

Som jag ser det sätter Carin Gisslén-Schönning's uttalanden fingret på ett par ömma punkter i detta uppdrag. Den ena punkten gäller frågan om vilken betydelse det Carin kallar "konceptens marknad" har för hur koncepten utformas och för vilka förväntningar som ställs på dem. Å ena sidan finns då ett omfattande utbud av specifikt riktade metoder och modeller som en rad aktörer försöker sälja in i de offentliga verksamheterna; å andra sidan, ur köparens perspektiv, ett behov av urvalsmetoder och någorlunda säkra kriterier för att kunna avgöra vilka erbjudanden som är att föredra. Problemet är bara att marknaden tenderar att gynna vissa koncept och missgynna andra. Den andra punkten rör utvärderarens roll i detta sammanhang,

dvs. dels frågan om vilken sorts forskningsmetod som kan sägas vara adekvat, och dels den besvärliga frågan om vad man egentligen får veta av en utvärdering. Mot denna bakgrund kommer jag mycket riktigt också att försöka tydliggöra vilken roll den här utvärderingen kan spela med tanke på undersökningens vetenskapliga grunder och de förutsättningar i övrigt som står till buds.

Den metod jag använt mig av är kvalitativ och interaktiv. Som framgår av ovanstående beskrivning bygger utvärderingen på möten, samtal och intervjuer med dem som arbetar med de projekt eller koncept som ska utvärderas. Därmed beror utvärderingens slutsatser i hög grad på vad dessa personer berättar, på deras reflektioner, bedömningar och erfarenheter av respektive verksamhet, och på hur jag i min tur uppfattar och bedömer vad de säger. Prövningen av de uppgifter jag får göra också i själva samtalet och genom återkopplingar med kompletterande frågor. Det rör sig med andra ord om i grunden subjektiva eller intersubjektiva uppgifter snarare än om objektiva fakta, och om en trovärdighetsbedömning snarare än en faktaredovisning. Följaktligen är det också givet att utvärderingen endast kan peka på en viss typ av resultat. Den kan, å ena sidan, anklagas för att inte vara tillräckligt väl underbyggd, men kan å andra sidan ge en betydligt mer detaljerad och djupgående bild än en kvantitativt inriktad datainsamling. Inte minst erbjuder den en möjlighet att visa på betydelsen av sociala processer och erfarenhetsmässiga lärdomar.

Som jag uppfattat mitt uppdrag är det också just den här sortens ”mjukare” uppgifter som efterlysts. Syftet med utvärderingen kan därför sägas vara att ge en närmare uppfattning om vad som gjorts genom de förebyggande satsningarna och hur de som jobbat med och/eller ansvarat för det förebyggande arbetet för barn och ungdom ser på sin arbetsinsats. Vilken skillnad anser man att olika insatser gjort för målgruppen ifråga? Vad har blivit bättre? Vad har fungerat och vad har inte fungerat så bra? Vilka är problemen och vilka erfarenheter har man gjort? I värderingen av detta arbete ingår då även frågor rörande sådana faktorer som samverkan och samarbete, vikten av kontaktnät, personkännedom och personligt engagemang.

En försvårande omständighet för denna utvärdering är emellertid att det inte finns något närmare preciserat syfte för de s.k. presidiemedel som ligger till grund för de förebyggande satsningarna på barn och ungdom i Söderhamn. Det som uttryckts är framför allt en vilja att avsätta extra resurser för allmänt förebyggande insatser och för att skydda särskilt utsatta grupper. Däremot finns det inget enskilt dokument fastställer vilka riktlinjer och målsättningar som gäller för dessa insatser, utan flera dokument som varit föremål för omprövning och fortlöpande diskussioner. Vad som angivits är egentligen endast en ambition att åstadkomma ett utvecklingsarbete som leder till ”att det blir konkreta resultat”.¹ Det är därför också min uppfattning att det som framför allt ska utvärderas – dvs. om de *övergripande* syftena (och inte varje enskilt koncept syfte) kan sägas ha uppfyllts – utmärks av en oklarhet just i fråga om vad slags resultat det är som presidiesatsningarna ska uppnå. Det sägs visserligen klart och tydligt att det rör sig om förebyggande åtgärder, men pendlar i praktiken mellan långsiktigare och kortsiktigare insatser, mellan mer allmänna och mer specifikt riktade åtgärder, mellan metod- och samverkansinriktade insatser, och mellan insatser av projektkaraktär respektive sådana som snarare förstärker ordinarie verksamheter. Det går alltså att se på satsningarna på helt olika sätt. Positivt sagt så kan man se det som att satsningarna vägleds av en helhetssyn och av långsiktigt tänkande, medan en mindre positiv synpunkt kunde vara att de ger ett spretigt intryck och tycks sakna en klar linje.

Även mot denna bakgrund tycker jag att det verkar befogat att ställa frågan om vad det egentligen är som ska utvärderas. Att kommunens politiker och tjänstemän vill ha konkreta resultat är givet – men hur ska resultaten mätas, värderas och vägas mot varandra? Ifall vissa

¹ ”Satsning på förebyggande åtgärder för den sociala utvecklingen för barn och ungdomar i Söderhamn”, förslag utarbetat av Ragnar Åsbrink och Karin Wiklander, 2004-09-16.

metoder är mer långsamt verkande än andra och har mer ”diffusa” resultat i sikte (som t.ex. barns och ungdomars inre utveckling) – vid vilken tidpunkt ska de då utvärderas och hur ska de kunna jämföras med mer ”effektiva” koncept? Är evidensbaserade resultat verkligen pålitligare än den beprövade erfarenheten? Finns det något grundläggande synsätt som kan vara vägledande i stället för någon viss mätmetod?

Mitt preliminära svar är att om det är det långsiktigt förebyggande arbetet som sätts främst så är det också rimligt att prioritera processinriktade resultat framför kortsiktigt mätbara. På det hela taget borde det även vara så att olika sociala, kulturella och mellanmännsliga faktorer får en relativt stor betydelse. Det gäller så att säga att räkna med att koncepten hela tiden utspelar sig och realiseras i en komplex sociokulturell värld, där en stor mängd såväl inre som yttre faktorer spelar in, och där det som sker därför aldrig är statiskt och entydigt. Vad som beror på vad låter sig därför heller aldrig sägas med hundra procentig säkerhet; det blir i stället frågan om bedömningar, tolkningar och uppskattningar. Och därmed väger rimligen också människors erfarenheter och engagemang tungt, eftersom det endast är de människor som är direkt inblandade som känner till verksamheternas effekter i sin fulla komplexitet.

Frågan blir alltså till sist i vilken utsträckning och ur vilket perspektiv det egentligen är rimligt att förvänta sig några snabba och enkla resultat ifall man betänker i vilka omedelbara sociala och kulturella sammanhang presidiesatsningarna slutligen ska förverkligas. Kanhända är det rentav på det viset att de inblandade individernas personliga egenskaper är viktigare än själva projektet eller konceptet som sådant?

Utvärderingens omfattning, material och avgränsningar

För genomförandet av arbetet med utvärderingen har jag haft två månaders arbetstid till mitt förfogande. Arbetet påbörjades i juni, då jag informerades om bakgrunden till presidiesatsningarna och gick igenom presidiekonferensens handlingar, och har därefter pågått i varierande omfattning under augusti och september, då det mesta av intervju- och analysarbetet genomförts. Utvärderingen omfattar hela den tidsperiod som presidiedmedlen funnits, dvs. sedan 2005 och fram till och med första halvåret detta år.

Som redan framgått bygger utvärderingen huvudsakligen på intervjuer och samtal med de personer som arbetat med de satsningar som gjorts, samt med ansvariga förvaltningschefer och politiker i presidiet. Vid intervjuerna och möten har jag antecknat det som sagts, ställt frågor och diskuterat verksamheten, och vid behov återkommit med ytterligare frågor per telefon eller e-post. Anteckningarna har sedan renskrivits och kompletterats med de iakttagelser och reflektioner jag gjort under och efter intervjun eller mötet i fråga. Sammanlagt finns anteckningar från 10 intervjuer/möten, som vanligtvis pågått under en eller två timmar (som längst tre timmar), och från 4 telefonsamtal/telefonintervjuer.² Det jag antecknat återger främst vad personerna berättat om verksamheten, deras reflektioner och synpunkter på vad som gjorts under den aktuella tidsperioden, samt vilka hinder och problem man eventuellt ser i sitt arbete.

Utöver intervjumaterialet har jag även använt mig av det skriftliga material jag fått av projektledarna och presidiekonferensens företrädare, dvs. dels projektmaterial i form av projektbeskrivningar, verksamhetsberättelser, rapporter, manualer, etc., och dels presidiekonferensens protokoll, förslag, beslut och andra dokument. Detta material utgör så att säga skelettet i beskrivningarna av såväl de enskilda satsningarna som själva presidiedmedlens tillkomst och intentioner, och är alltså ett viktigt komplement till intervjuerna.

² Se förteckning s. 20. Till detta kommer också ett mindre antal mejlkontakter.

Min roll som utvärderare med en kvalitativ och interaktiv inriktning innebär i praktiken en balansgång mellan att föra en nära dialog med de berörda personerna och samtidigt vara en neutral och kritiskt granskande part.³ Neutraliteten består i att jag är en tredje part utan direkt (personligt) intresse i själva verksamheten, och som de intervjuade personerna därför kan delge kritiska synpunkter till utan att det riskerar att få negativa konsekvenser. I de fall jag bedömt det som att någon synpunkt eller uppgift kan vara känslig eller till skada för någon så har uppgiften och uppgiftslämnaren anonymiserats.

På grund av den begränsade tidsramen för utvärderingen så har intervjuerna avgränsats till att omfatta de direkt inblandade parterna – dvs. de som arbetat med projekten och en del av dem som sitter eller har suttit med i presidiekonferensen. Någon ur målgruppen ifråga – dvs. barn och ungdomar i Söderhamn – har alltså inte intervjuats. En annan avgränsning gäller undersökningens djup. Eftersom jag varken haft möjlighet att följa arbetet i projekten under någon längre tid eller i dess fulla kontext (dvs. i de miljöer och de sociala och kulturella sammanhang där det utförs) utan endast gjort ett tillfälligt nedslag i verksamheten, så har utvärderingen snarare karaktären av en sammanställning av olika uppgifter och synpunkter än av en djuplodande undersökning. I den avslutande analysen är ambition dock att väga dessa synpunkter mot varandra och att ge en så bred bild som möjligt av satsningarna i sin helhet.

³ För ett utförligare resonemang kring den interaktiva metodens tillämpning, se Lotta Svensson, ”Att vara som skoskav...”, i *Gemensamt kunskapande – den interaktiva forskningens praktik*, Växjö 2008.

Presidiemedlens tillkomst och intentioner

Av presidiekonferensens protokoll och muntliga uppgifter framgår att bakgrunden till de förebyggande satsningarna på barn och ungdomar i Söderhamn främst är politiska initiativ och en gemensam vilja att i högre grad samverka inom de s.k. mjuka nämnderna och mellan kommun och landsting. Enligt en av presidiesatsningarnas initiativtagare, Tommy Lindvall, är presidiemedlen ”politiskt initierade pengar”, vars tillkomst bör ses i ljuset av de omfattande neddragningar som gjordes i kommunen under början och mitten av 2000-talet. Det gällde att, som han säger, ”ändå kunna jobba socialt förebyggande” och att ”skydda de minst lyckligt lottade”.⁴ En synpunkt är också att man inom presidiekonferensen var överens om hur problembilden såg ut rörande barns och ungdomars situation i Söderhamn, liksom att det sedan tidigare funnits diskussioner om förebyggande arbete och en ”lång tradition av samverkan” att bygga vidare på.⁵ Därtill var man överens om vikten av konkreta insatser. Till grund för satsningarna ligger slutligen en del mer samhällsövergripande dokument och propåer, bl.a. dokumentet ”Gemensamma utgångspunkter” från Gävleborgs kommunförbund och landsting, där FN:s barnkonvention anges som den primära värdegrunden för samverkan mellan kommun och landsting i arbetet med barn och ungdom. I detta dokument nämns också förekommande behov av att främja barns och ungdomars hälsa, särskilt mot bakgrund av gruppens ökade psykiska ohälsa och tilltagande problem med övervikt och fetma.⁶

Beslutet att avsätta presidiemedlen tas i kommunfullmäktige i november 2004 och omfattar sammanlagt sex miljoner kronor under en treårsperiod: en miljon 2005, två miljoner 2006, och tre miljoner 2007. (För 2008 beslutas senare om samma summa som för 2007.) Som ett första steg till igångsättandet av de förebyggande satsningarna genomförs under 2004 en inventering av kommunens förebyggande verksamhet. I augusti och oktober samma år läggs också ett förslag till konkreta åtgärder fram vid presidiet av dåvarande förvaltningschefen vid barn- och ungdomsnämnden (BUN), Ragnar Åsbrink, och socialnämndens förvaltningschef Karin Wiklander.⁷ Förslaget betonar särskilt vikten av samarbete mellan kommun och landsting med hänvisning till skriften ”Gemensamma utgångspunkter” och bygger på att landstinget tar en del av kostnaderna för satsningarna. I förslaget talas också om ett ”lösningsfokus” och man beskriver de föreslagna satsningarna som ”en fördjupning och utvidgning av det arbete vi redan bedriver”.⁸ Då landstinget av ekonomiska skäl inte går in och medfinansierar de föreslagna samverkansprojekten omprövas och omarbetas förslaget till en nedbantad version där kommunen står för hela kostnaden (daterat 2004-12-27 och 2005-01-06). Bl.a. på grund av problem med tillsättning av en föreslagen tjänst som kurator och att BUN:s nya chef, Margareta Högberg, ifrågasätter en del av de föreslagna satsningarna så utarbetas så småningom ytterligare ett förslag, daterat 2006-02-07.⁹ Den här gången är det Karin Wiklander, Margareta Högberg och Gunnar Olsson, förvaltningschef vid nämnden för Lärande och arbete, som står för förslaget, som också bygger på en ny nulägesanalys och behovsanalys.¹⁰ Nytt i detta förslag är framför allt en särskild inriktning mot gruppen ”unga

⁴ Intervju med Tommy Lindvall 2008-08-26.

⁵ Uppgifter enligt samtal med Marcus Haggström och Anders Bergsten 2008-06-10.

⁶ ”Gemensamma utgångspunkter för arbetet med barn och ungdomar 0 till 18 år mellan landstinget och kommunerna i Gävleborgs län”, landstinget Gävleborg och kommunförbundet Gävleborg, 2004-04-17.

⁷ Presidiekonferensens protokoll 2004-08-30 och 2004-10-05. Vid mötet i augusti fick Ragnar Åsbrink och Karin Wiklander i uppdrag att omarbeta det första förslaget.

⁸ ”Satsning på förebyggande åtgärder för den sociala utvecklingen för barn och ungdomar i Söderhamn”, daterat 2004-09-16.

⁹ Uppgifter enligt intervju med Margareta Högberg 2008-09-19.

¹⁰ ”Förebyggande åtgärder för den sociala utvecklingen för barn och ungdomar i Söderhamn”, förslag daterat 2006-02-07.

utanför”, dvs. unga som varken är sysselsatta i arbete eller utbildning, vilket resulterar i att man föreslår att 1,5 samordnare ska anställas för arbete med gruppen ifråga. Förslaget har också föregåtts av ny lagstiftning om kommunalt uppföljningsansvar för ”unga utanför” och att Kommunfullmäktige beslutat om målsättningen att inga unga i Söderhamn ska sakna sysselsättning.¹¹ Ungefär samtidigt lägger även Marcus Häggström, kommunens samordnare i brotts- och drogfrågor, ett förslag på drogförebyggande insatser under projektnamnet ”Drogrött Söderhamn”.¹² Här figurerar för första gången studieförbundet Bilda och SISU Idrottsutbildarna som mottagare av presidiemedel.

Huvuddragen i det ursprungliga förslaget är allmänt förebyggande och förstärkande av befintliga verksamheter, samt samverkan och samordnade insatser. Efter landstingets ”avhopp” blir det mer frågan om samverkan mellan nämnderna, även om samarbetet mellan kommun och landsting fortsätter i mindre omfattning. I ursprungsförslaget finns fem punkter: (1) Bildande av nya s.k. multikompetenta team. (2) Förstärkning av Söderhamns Ungdomsmottagning. (3) Bildande av nya familjecenter. (4) Tillsättning av samordnare för upprättande och genomförande av individuella utvecklingsplaner. (5) Kompetensutveckling. Detta modifieras sedan så att planerna på nya multikompetenta team och familjecenter ”skjuts på framtiden”, vilket i praktiken innebär att de inte blir av.¹³ I stället föreslås att två kontaktsocialsekreterare anställs för att ”svara upp mot behov i lokala resursteam” och att en i stället för två samordnare anställs. Resultatet blir för 2005 att två socialsekreterare anställs och att en mindre summa avsätts för kompetensutveckling (bl.a. en studieresa till Stockholm) – däremot anställs varken någon kurator eller samordnare. Under 2006 tillsätts slutligen kuratorstjänsten vid ungdomsmottagningen, samtidigt som tjänsterna som ungdomssamordnare. 2007 tillkommer de drogförebyggande satsningarna, dvs. främst genom Bilda och SISU. Dessutom stöttas det s.k. Pojkprojektet med ett tillfälligt bidrag. Under de första tre åren har alltså presidiesatsningarna schematiskt sett fördelats på följande sätt:

	2005	2006	2007
Kurator/vägvisare (BUN)	200.000	303.000	234.500
Ungdomssamordnare (BUN)		845.000	731.500
SISU/Be Smart (BUN)			450.000
Pojkprojektet (BUN)			150.000
Socialsekreterare (SN)	600.000	752.000	780.000
Bilda (SN)			500.000
Kurator (SN)	100.000		
Kompetensutveckling (BUN, SN och KOF)	100.000	100.000	90.000
Övrigt			25.000
Summa	1.000.000	2.000.000	3.000.000

¹¹ Presidiekonferensens protokoll 2005-09-06 och 2005-11-28.

¹² Marcus Häggström, ”Förslag för förebyggande insatser till ungdomar i Söderhamns kommun – Projekt Drogrött Söderhamn”, 2006-02-03. Förslaget läggs fram vid presidiekonferensens möte 2006-05-15.

¹³ Presidiekonferensens protokoll 2006-09-04. Här noteras att Margareta Högberg anser ”att behovet [av multikompetenta team] är tillgodosett genom NP-team”.

Här bör det anmärkas att de budgeterade medlen för kuratorer/vägvisare inte användes 2005, utan sparades till efterkommande år. Vad gäller de budgeterade summorna för 2008 är fördelningen av medlen i stort sett densamma som för 2007.

Det kan alltså konstateras att satsningarnas inriktning varierat betydligt. Av det ursprungliga förslaget har endast (förutom kompetensutvecklingen) förstärkningen av ungdomsmottagningen realiserats, och detta då i mindre omfattning än planerat. Planerna på samarbetet med landstinget blev inte heller så omfattande som det var tänkt. Det enda konstanta inslaget i satsningarna är de båda socialsekreterartjänsterna, men de har å andra sidan riktats om från multikompetenta team till att ”svara upp mot skolområdenas behov av stöd från socialtjänsten”. Det kan också noteras att satsningarna i stort rört sig från en intention till fördjupning och breddning av befintlig verksamhet till mer specifika satsningar, särskilt då med inriktning mot gruppen ”unga utanför” och drogförebyggande insatser. Ifall man ser till vad de sex miljonerna totalt sett använts till så har medlen fördelats relativt jämnt längs två huvudspår: å ena sidan finns satsningar med en mer eller mindre tydlig projektkaraktär (dvs. Bilda, SISU/Be Smart, Pojkprojektet och ungdomssamordnarna/”KUA-projektet”), å andra sidan de som har karaktären av att vara en förstärkning av personalresurser i ordinarie verksamhet (dvs. kuratorstjänsten och socialsekreterartjänsterna). Möjligen skulle man då kunna säga att tendensen är att det förstnämnda spåret får något mer av medlen, medan det andra minskar. Under 2008 går ca två miljoner till projektdelen.

Som jag redan framhållit gör satsningarnas olikartade karaktär att det är oklart vari det övergripande syftet består. Därmed går det inte heller att förvänta sig något entydigt resultat av de presidiemedel som satsats, utan snarare en mängd skilda typer av resultat. I samma mån som man kan tala om två huvudspår ifråga om satsningarnas karaktär, kan man emellertid också se det som att det finns två spår vad gäller deras inriktning, nämligen dels ett generellt förebyggande och dels att värna särskilt utsatta grupper.¹⁴ Enligt Tommy Lindvall har tanken med presidiemedlen främst varit att de skulle vara ”specifikt inriktade mot barn och ungdomar med problem”,¹⁵ men som det visat sig har det i praktiken likväl också blivit frågan om satsningar som i princip vänder sig till samtliga barn och ungdomar och är allmänt hälsofrämjande. En iakttagelse som kan göras är dock att ingen enskild satsning har karaktären av punktinsats eller gjorts utan att målet varit att verksamheten ska kunna fortsätta på längre sikt. Vad som kvarstår som en sammanhållande faktor för alla satsningar kan därför sägas vara en vilja att göra konkreta insatser och samtidigt arbeta utifrån ett i grunden långsiktigt tänkande.

Även om presidiesatsningarna skiftat inriktning och ger ett spretigt intryck så framhålls från flera håll att det varit genomtänkta och väl grundade lösningar som utgår från ett helhetsperspektiv på arbetet med barn och ungdom. Inom presidiet tycks man också vara överens om att samarbetet fungerat bra i presidiekonferensen och att det är ”en kreativ församling”, som hela tiden fört livliga diskussioner och förmått komma fram till en samsyn i de flesta fall.¹⁶ Sådillvida kan satsningarnas varierade karaktär även sägas vara ett uttryck för kreativitet och förmåga att anpassa satsningarna efter befintliga behov.

Av detta följer sammantaget att varje satsning visserligen måste utvärderas beroende på sin specifika inriktning och avsedda effekt, men samtidigt också måste ses i ljuset av vilken långsiktigt förebyggande verkan den kan tänkas ha, antingen mer generellt eller när det gäller att skydda särskilt utsatta grupper.

¹⁴ Intervju med Margareta Högberg 2008-09-19.

¹⁵ Intervju med Tommy Lindvall 2008-08-26.

¹⁶ Intervju med Karin Wiklander 2008-08-25 och möte Marcus Häggström och Anders Bergsten 2008-06-10.

Beskrivningar av enskilda satsningar och projekt

Socialekreterartjänster vid socialtjänstens Barn- och ungdomsenhet och vid Barn- och Ungdomscenter

Socialekreterartjänsterna är både den enskilt största posten i presidiesatsningarna totalt sett och den satsning som först kom till stånd. I likhet med de andra presidiesatsningarna har satsningen varit föremål för omprövningar, främst genom att den ändrat inriktning från det ursprungliga förslaget om att tjänsterna skulle ingå i s.k. multikompetenta team till den senare formuleringen att de ska ”svara upp mot skolområdenas behov av stöd från socialtjänsten”. I ett tidigare skede framfördes också önskemål från skolhåll om att man ville ha socialekreterare utplacerade på skolorna, något som inte blev av eftersom socialtjänsten inte ansåg att det skulle fungera. En fråga var slutligen om resurserna skulle öronmärkas för två specifika personer eller spridas ut på hela verksamheten. Efter socialförvaltningens bedömning blev lösningen den senare, dvs. att medlen kom att användas som en generell förstärkning av socialtjänstens arbete gentemot barn och ungdom, just som ”extra resurser mot skolan”.¹⁷ Organisatoriskt sett innebär detta dels en förstärkning av socialtjänstens Barn- och ungdomsenhet, dels av Barn- och Ungdomscenter (BUC), som startade sin verksamhet 2005. Skillnaden mellan enhetens och BUC:s arbete är då att enheten främst arbetar med myndighetsutövning, medan BUC jobbar med barn- och ungdomsgrupper och gör snabbare och mer akuta insatser.¹⁸

Som Karin Wiklander beskriver det har extraresurserna använts till att lägga upp ett mer omfattande arbete mot skolan, med mer kontakter och samverkan mellan socialtjänst och skola.¹⁹ I stället för att utse två enskilda personer har varje socialekreterare vid barn- och ungdomsenheten ett eget ansvarsområde, dvs. en särskild skola och åldersgrupp att arbeta med. Till deras arbetsuppgifter hör bl.a. att utreda och göra vårdplaner för elever med särskilda behov. Även BUC har kontaktpersoner knutna till varje skola i kommunen (två personer per skola) som rycker ut när respektive skola kontaktar och behöver extra hjälp, t.ex. vid problem med klotter och bråk mellan elever. Enligt Jaana Bergström, chef på BUC, har BUC ett omfattande samarbete med flera andra parter och bedriver en utåtriktad verksamhet.²⁰ Bl.a. medverkar man i s.k. ”upptäckarträffar” tre gånger per termin, där BUC tillsammans med polis, rektorer och elevvårdsteam tar upp aktuella problem och diskuterar tänkbara lösningar. BUC har också möten med den s.k. ”KUA-gruppen”, där bl.a. ungdomssamordnarna, representanter från Resurscentrum och personal från barn- och ungdomsenheten ingår, samt deltar vid föräldramöten och s.k. elevkonferenser om enskilda ungdomar med särskilda problem. Till BUC:s verksamhet hör även att anordna temadagar kring drog- och sexfrågor, och att ordna med ”killgrupper” eller ”ART-grupper” (Aggression Replacement Treatment), som syftar till att ändra aggressivt beteende och attityder. Slutligen har BUC sedan 2007 börjat med regelbundna besök vid ett par skolor vid ett eller två tillfällen varje vecka, då man finns tillgängliga ute i korridorerna för att få bättre kontakt med eleverna.

Både Karin Wiklanders och Jaana Bergströms bedömning är att presidiemedlen gjort stor skillnad i socialtjänstens verksamheter. Framför allt finns det ett större utrymme, det går att vara mer flexibel och, som i fallet med BUC, så kan man ordna med fler grupper och vara ”mer ute i fält”. Med Jaanas ord ”kan man täcka upp” och känna att man räcker till, t.ex. har

¹⁷ Intervju med Karin Wiklander 2008-08-25.

¹⁸ Uppgifter enligt intervju med Jaana Bergström 2008-09-30.

¹⁹ Intervju med Karin Wiklander 2008-08-25.

²⁰ Intervju med Jaana Bergström 2008-09-30.

BUC inte behövt säga nej när skolan frågat efter insatser. De som arbetat utåtriktat upplever det också som att responsen varit positiv. Karin Wiklander tror inte heller att socialtjänsten skulle räcka till utan extraresurserna, särskilt som det, enligt henne, ställs allt högre krav på verksamheten.

Det kan konstateras att det fortfarande råder delade meningar om lämpligaste lösningen av hur tillskottet till socialtjänsten bör användas. I intervjuer med andra parter har det framförts kritik mot att socialtjänsten inte utsett två specifika personer, då man upplevt det som oklart vem man ska vända sig till, och menar att det funnits en del samarbetsproblem som hade kunnat undvikas ifall socialsekreterarna ifråga varit mer entydigt inriktade mot skolan och samverkan. Socialtjänsten vidhåller å sin sida att det skulle vara orimligt att endast två personer skulle täcka upp för alla skolor – det blir, som Jaana Bergström säger, en ”större servicefaktor när ansvaret är utspritt på fler”.²¹ En annan synpunkt är att det även finns samarbetssvårigheter som bottnar i en ”grundläggande konflikt mellan skolan och socialtjänsten” beroende på att lagstiftningen ser olika ut för respektive verksamhet, vilket leder till svåra gränsdragningar och sekretessproblem.²² En del rektorer har också uppfattningen att de trots extraresurserna ändå inte alltid får tillräcklig hjälp från socialtjänsten, även om det blivit bättre, på så vis att man numera upptäcker problem tidigare och därmed ”får ökad kunskap, och får en bild av problematiken i sin linda”.

Ungdomsmottagningen och ungdomssamordnarna

Efter en längre tids problem med rekryteringen förstärks slutligen Söderhamns ungdomsmottagning (SUM) med en manlig kurator, Björn Persson, från och med 2006-09-01. (Enligt det ursprungliga förslaget skulle tjänsten ha tillsatts från och med 2005-01-26.) Det blir också flera turer innan presidiet kommer fram till lösningen med ungdomssamordnarna, då det första förslaget att tillsätta barnsamordnare avskrivs på grund av, som det heter, ”diskussion om mål och inriktning med anställningen”.²³ I enlighet med förslaget från 2006 styrs resurserna i stället om mot gruppen ”unga utanför” och 1,5 ungdomssamordnare anställs 1 september samma år: Per Färnstrand på heltid och Björn Persson på halvtid.

Vad gäller tjänsten som kurator vid ungdomsmottagningen så talades det ursprungligen om att ”förstärka beroendevården för unga på lokalplanet”²⁴, något som inte nämns senare. I stället inriktas tjänsten främst mot behovet av en manlig kurator, som, i linje med SUM:s målsättning, arbetar med att ”förebygga fysisk och psykisk ohälsa”, och mer specifikt med att ”stärka ungdomar i att hantera sin sexualitet, respektera sig själva och sin omgivning, samt att förebygga oönskade graviditeter och sexuellt överförbara infektioner”.²⁵ SUM:s huvudman är landstinget, varför satsningen på tjänsten kan ses som ett exempel på samverkan mellan kommun och landsting. Björn Persson beskriver själv sitt arbete som i huvudsak förebyggande genom samtal enskilt och i grupp, information och kontaktskapande.²⁶ Samtalen handlar ofta om relationsproblem, missbruksproblem eller mobbning. I arbetet ingår också att träffa alla pojkar som går i nionde klass på högstadiet och andra året på gymnasiet för att prata om sex och samlevnad, homosexualitet och mer allmänna ungdomsfrågor. Vid dessa möten genomförs även gemensamma värderingsövningar. SUM genomför också informationskampanjer och informerar vid skolavslutningar. Som manlig kurator har Björn på

²¹ Intervju med Jaana Bergström 2008-09-30.

²² Intervju med Tommy Lindvall 2008-08-26.

²³ ”Förebyggande åtgärder för den sociala utvecklingen för barn och ungdomar i Söderhamn”, förslag av Margareta Högberg, Gunnar Olsson och Karin Wiklander, 2006-02-07.

²⁴ ”Satsning på förebyggande åtgärder för den sociala utvecklingen för barn och ungdomar i Söderhamn”, förslag av Ragnar Åsbrink och Karin Wiklander, 2004-09-16.

²⁵ Citat från SUM:s hemsida www.lg.se 2008-09-25.

²⁶ Intervju med Björn Persson 2008-09-26.

ett ungefär kontakt med 70% killar och 30% tjejer, medan förhållandet är det omvända för en kvinnlig kurator. På så sätt har ungdomsmottagningen fått en betydligt större frekvens killar som kommer dit, vilket ändrat på den traditionella synen på ungdomsmottagningen som en "tjejmottagning". Björn påpekar även att det är en fördel att han samtidigt arbetar som ungdomssamordnare eftersom det gör honom mer känd och tillgänglig. "Killarna från gymnasiet kommer lättare till ungdomsmottagningen", som han säger.

När ungdomssamordnarna påbörjar sitt arbete september 2006 blir det som projektet "Kommunalt uppföljningsansvar" eller "KUA-projektet" – alltså i projektform, men med den uttalade målsättningen att verksamheten ska kunna bli permanent. Enligt ungdomssamordnarna själva uppfattade man de anvisningar och den projektbeskrivning man fått som "kortfattad och vag", med det primära syftet att "synliggöra ungdomar mellan 16–20 år i Söderhamns kommun, som är eller riskerar att hamna i utanförskap". Vidare bestod uppdraget i att kartlägga en riskgrupp inom åldersgruppen 13–15, medan den äldre gruppen även "skulle kontaktas och erbjudas sysselsättning".²⁷ Å andra sidan upplever Per och Björn det som positivt att man haft relativt fria händer och kunnat ta egna initiativ. Man tycker sig också ha haft ledningens fulla stöd och uppbackning. En fördel anses också vara att projektet är förhållandevis fristående i relation till ordinarie organisation. Därmed är rollen som ungdomssamordnare inte är direkt förknippad med någon särskild part, vilket, som Per och Björn skriver i sin delrapport, betyder att "vi inte känner oss bundna av ömma tår och olika lojaliteter inom organisationen, utan kunnat arbeta med en öppen, undersökande och kritisk hållning och med flexibla lösningar".²⁸ Överhuvudtaget beskriver de sin roll som just samordnande, som "spindeln i nätet", och att hela tiden bygga nätverk och samverka med alla berörda parter. På så vis anser man sig kunna "täcka upp glapp", framför allt genom att jobba för bättre överlämningar mellan olika aktörer. När det gäller kartläggningen av de olika åldersgrupperna så handlar det främst om att samla kunskap och få en helhetsbild av problematiken.

Arbetet med den äldre åldersgruppen påbörjades med en relativt omfattande kartläggning. För att underlätta kartläggningen skapades en databas med en lista över alla ungdomar i kommunen som varken fanns i gymnasiet eller i anställning, databasen byggdes sedan ut med mer detaljerade uppgifter om den aktuella gruppen. I ett första skede identifierades 38 ungdomar som tillhörande gruppen unga utanför; en grupp som sedan, efter närmare granskning, minskade till 25. Betydligt fler bedömdes dock riskera att hamna i gruppen. Därefter har ungdomssamordnarna gjort uppföljningar av varje person, och lagt in nya personer i databasen fortlöpande. Genom kartläggningen har också ett par mer specifika kategorier utkristalliserats: dels gruppen "okänd sysselsättning" (vilket i praktiken betyder att de finns hemma), som pendlat mellan 8–20 personer; dels dem med någon form av psykisk ohälsa eller spelmissbruk, som varierat mellan 5–10 personer; och slutligen "dem i behandling", som bedöms som en riskgrupp. Alla som tillhör de förstnämnda kategorierna har kontaktats och erbjudits någon form av sysselsättning. Vanligast lösningen är då att de får sysselsättning genom gymnasiets individuella program (IV), därefter genom kommunal ungdomspraktik (via Resurscentrum och arbetsförmedlingen), genom studier vid folkhögskolor, samt genom lärlingssystem. En del får också hjälp med att kontakta kuratorer och barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Under våren 2008 har Per och Björn även börjat samverka i EU-projektet "Högtryck", som bygger på att arbetsförmedlingen, försäkringskassan och socialtjänsten samarbetar genom att samlas i gemensamma lokaler vid

²⁷ Per Färnstrand & Björn Persson, "Delrapport från projektet 'Kommunalt uppföljningsansvar' 060901-071031", s. 1. Uppgifterna i det följande bygger också på en intervju och möte med Per Färnstrand och Björn Persson 2008-08-27.

²⁸ Ibid., s. 1.

Resurscentrum, där man bildar arbetslag för ungdomar med särskilda behov.²⁹ På det hela taget har man också lyckats motivera de flesta att gå från sysslolöshet till någon form av sysselsättning. Som Per och Björn uppfattar arbetet med ungdomarna så handlar det till stor del om att motivera, att visa på flera möjliga vägar, och ordna med kontakter. Man menar att de kontakter som tagits med ungdomar och föräldrar nästan alltid varit positiva. Det är, som man säger, ”ytterst få som tackar nej till hjälp, många är glada och tacksamma”. En poäng med verksamheten är även att föräldrarna upplever det som att de får ett stöd. Enligt Per och Björn har man som ungdomssamordnare fått samlad kunskap och därmed ”bästa och bredaste kollen” på ungdomarna, både på kortare och längre sikt, och kan just därför täcka upp ”där det klickar”. Genom verksamheten har det dessutom skapats ett omfattande nätverk och samverkan med flera parter.

Kartläggningen av högstadieeleverna påbörjades januari 2007, först genom en förfrågan till samtliga rektorer, sedan genom träffar med elevvårdsteam i skolorna. I det här arbetet har man inte kommit lika långt som med den äldre åldersgruppen, och anser inte heller att kartläggningen är helt klar än. Ett hinder på vägen har varit frågan om hur sekretessen ska hanteras. På hösten 2007 visade den kartläggning man dittills gjort att 37 elever ansågs ”vara i så allvarliga svårigheter att högstadierna bedömde att gymnasiet inte skulle fungera utan att stödåtgärder sattes in”.³⁰ Per och Björn påpekar också att det visat sig finnas bristfällig kunskap om när och om elever varit utredda, och därmed även en brist på konkreta förslag till anpassningar av skolmiljön för eleven. Utöver att granska överföringen från grundskolan till gymnasiet har man även anordnat ett möte med gymnasiets elevvårdsteam och berörda rektorer för att diskutera vad som kan göras för de aktuella eleverna. Det är både Pers och Björns uppfattning att kartläggningen skyndat på processen i den meningen att man satt press på aktörerna – man har lyft olika problem och varit något av en ”nagel i ögat” för dem som är ansvariga för eleverna. Därigenom menar man också att det skapats bättre förutsättningar för att minska antalet elever som inte klarar övergången till gymnasiet eller arbetslivet.

Överhuvudtaget är de synpunkter som framkommit om ungdomssamordnarnas arbete endast positiva. Från flera håll har det sagts att deras insats behövts och att situationen förbättrats betydligt tack vare deras insats. Förutom att man inom kommunen fått bättre kännedom och koll så har ungdomssamordnarna både lyckats motivera flertalet ”unga utanför” och etablera ett omfattande samarbete. Enligt Margareta Högberg finns också potential till vidareutveckling av verksamheten, dels genom att arbetet med högstadieelever fullföljs, och dels som en viktig part i utvecklingen av nya lösningar (t.ex. ”Högtryck”).³¹ Själva framhåller ungdomssamordnarna att deras arbete uppdragat en del brister och problem i de ordinarie verksamheterna och att det återstår mycket att göra. Det mål man ser framför sig är att arbetet bland samtliga inblandade aktörer ska kunna genomsyras av en syn på att man har ett gemensamt ansvar för ungdomarna.

Studieförbundet Bilda

Det är som sagt i och med förslaget ”Drogfritt Söderhamn” som Bilda blir föremål för presidiekonferensens satsningar. Innan dess har Bilda lämnat in en ansökan till presidiekonferensen om medel för fortsatt arbete med förebyggande arbete för barn och ungdom, mot bakgrund av att de projektmedel Bilda fått från Länsstyrelsen upphör från och med 2005.³² Bilda får samtidigt också ett fortlöpande ekonomiskt stöd från kommunstyrelsen

²⁹ Projektet har också uppmärksammats positivt i media, t.ex. Söderhamns-Kuriren 13/9 2008 (”Projekt ska minska ungas arbetslöshet”).

³⁰ Delrapport, s. 5.

³¹ Intervju med Margareta Högberg 2008-09-19.

³² Ansökan daterad 2005-11-18, presidiekonferensens protokoll 2005-11-28. Medlen från Länsstyrelsen omfattar en treårsperiod med ett bidrag på 300 000–400 000 kr/år.

(200 000 kr). Bildas ansökan hänskjuts vidare till kommunstyrelsen, som avslår ansökningsen. I avslagsbeslutet framhålls dock ”att Bildas roll som motor i det förebyggande arbetet bör tillvaratas, exempelvis inom ramen för det av drogsamordnaren skisserade övergripande projektet ’Drogfritt Söderhamn’”.³³ Kommunstyrelsen beslutar därför också (2006-08-10) att återremittera ärendet till presidiet, varpå presidiekonferensen föreslår att Bilda ska beviljas stöd ”avseende 2006 med 300.000 kronor ... och avseende 2007 500.000 kronor”.³⁴ Detta blir även kommunfullmäktiges beslut, vilket alltså innebär att projektet Drogfritt Söderhamn kan sjösättas, med Bilda som en av projektets huvuddelar (tillsammans med SISU).³⁵

När förslaget först läggs fram vid presidiet inleds också samtal om vad presidiemedlen ska användas till. Som det står i presidiekonferensens protokoll har man under våren 2006 möten då ”socialchef, drogsamordnare och förvaltningschef BUN träffar Bilda för dialog om kommunens insatser i det drogförebyggande arbetet”.³⁶ Dessa parter bildar också en styrgrupp för Bildas verksamhet inom presidiesatsningarna. Samtalen kring inriktningen av Bildas verksamhet drar ut på tiden och resulterar slutligen i att styrgruppen våren 2007 bestämmer att Bilda ska använda en del av medlen till att sätta igång nya, mer specifika projekt, medan andra delar av verksamheten ska vidareutvecklas inom samma form som tidigare. Följden av presidiesatsningarna blir alltså dels att Bilda får stöd för att bibehålla den verksamhet som sedan tidigare byggts upp, och som anses passa in i det drogförebyggande arbetet, och dels att verksamheten får en ny inriktning.³⁷ En anledning till beslutet att satsa på nya koncept är bl.a. att man inom styrgruppen efterfrågar evidensbaserad verksamhet, samtidigt som man ställer sig tveksam till om alla delar i Bildas verksamhet passar in i presidiesatsningarna.³⁸ Som Carin Gisslén-Schönning beskriver det har Bilda sedan verksamheten tilldelades presidiemedlen ”hela tiden jobbat operativt med grupper inom det riktade arbetet” (dvs. grupper med barn till missbrukare och deras föräldrar), ”med att fortbilda och inspirera ledare inom allmänt förebyggande verksamhet, och sedan på styrgruppens uppdrag med upphandling och genomförande av nya koncept”.³⁹ På grund av att samtalen om inriktningen tar tid kommer större delen av medlen i praktiken att användas till bibehållande och utveckling (genom fortbildning) av uppbyggd verksamhet under 2006 och 2007. Arbetet med de nya koncepten påbörjas först under hösten 2007 och januari 2008.

De delar av ”Bildablomman” som bibehållits och fortsatt att utvecklas är dels verksamhet som räknas som allmänt hälsofrämjande och drogförebyggande, dels som mer riktad mot specifika grupper och problem. Till den förstnämnda kategorin hör framför allt ”Tjej- och killsnack”, ”Charlie” och ”Föräldrar i fokus”; till den andra ”Barn i missbrukarfamiljer”, ”Positivt föräldraskap” och ”Basis”. I korta drag kan dessa koncept beskrivas på följande sätt:

Tjej- och killsnack är den del som funnits längst, först som en försöksverksamhet med tjejgrupper vid högstadieskolor och gymnasium inom Söderhamns kommun läsåret 1995/1996. Efter att konceptets vidareutvecklats med killgrupper och utprövats under en längre tid sammanställdes erfarenheterna i en idé- och materialmapp 2003.⁴⁰ I denna mapp och i Bildas broschyrer beskrivs syftet framför allt som ett självförtroendestärkande värdegrundsarbete, genom att tjej- och killgrupperna kan ”fungera som en tät och förtroendeskapande mötesplats där idéer och tankar får prövas, värderas och ifrågasättas”.

³³ Protokoll Kommunfullmäktige 2006-12-18.

³⁴ Presidiekonferensens protokoll 2006-09-04.

³⁵ En tredje del i projektförslaget var ”Örebro preventionsprogram” (ÖPP), som aldrig realiserades på grund av problem med att rekrytera ledare.

³⁶ Protokoll 2006-06-27.

³⁷ Intervju med John Staffas 2008-09-26.

³⁸ Uppgifter enligt intervju med Margareta Högström 2008-09-19.

³⁹ Telefonsamtal med Carin Gisslén-Schönning 2008-09-22.

⁴⁰ ”Tjej- och killsnack. Idé- och materialmapp till ’självförtroendeträningsgrupper’ för tjejer och killar”, av Carin Gisslén-Schönning, dec. 2003.

Samtalen kretsar då främst kring aktuella livsfrågor med teman som ”vuxenvardande”, ”kärlek och sexualitet”, ”tobak, alkohol och andra droger”. Metoden syftar till att vara drogförebyggande bl.a. genom att olika attityder och förhållningssätt diskuteras. I nuläget ger Bilda grundutbildningar i tjej- och killsnack vid ett par högstadieskolor i Söderhamn.

Charlie avser att vara allmänt drogförebyggande genom att i årskurserna F–6 bygga social och emotionell kompetens att stå emot negativt gruppträck. Syftet är även att motverka mobbning, ”att elever ska bli starka i sig själva” i stället.⁴¹ I Söderhamn har personal inom skolan utbildats i Charlie sedan 1996, med tonvikten lagd vid att utveckla barns livskunskap, dvs. både självkännedom och empatisk förmåga.⁴² I nuläget har ca 150–200 lärare utbildats, flera skolor i Söderhamn har också Charlie i sin mobbningsplan, som ett sätt att hantera och förebygga mobbning. Under senare år har Bilda erbjudit fortbildning i Charlie, något som kommit att nedprioriteras på grund av inriktningen mot nya koncept. Carins bedömning är att Charlie hittills fungerat bra, att erfarenheterna är goda och att ”alla är positiva” till metoden.⁴³

Föräldrar i fokus beskrivs som ”ett dialogmaterial för tonårsföräldrar i grupp”, syftande till att man ska kunna stötta varandra i föräldraskapet, skapa nätverk och tillfällen för samtal och information. Enligt Carin vänder konceptet sig till ”vanliga föräldrar”. Bilda har också försökt ”utbilda eldsjälsföräldrar”, vilket varit sig vara svårt på grund av rekryteringsproblem.

Barn i missbrukarfamiljer är alltså specifikt inriktat mot missbruksrelaterade problem. Metoden bygger på att barnen tillsammans med en gruppleddare bildar s.k. ”BIM-grupper”, där man pratar med varandra om sin situation och får kunskaper som kan bygga upp barnens självkänsla. I grupperna används olika arbetsmaterial (”TAPP”, ”CAPT” och ”Hemligt”) som syftar till att barn och tonåringar i missbrukarfamiljer ska kunna ”ta makten över sitt eget liv”. Bilda har under en längre tid genomfört kartläggning och grundutbildning i ”BIM”. I nära anknytning till BIM-grupperna finns också *Positivt föräldraskap*, dvs. grupper för föräldrar med barn i BIM-grupper och/eller som själva varit barn till missbrukare, som körs parallellt med barngrupperna. I båda grupperna arbetar man med att komma åt problemet med att både barn och föräldrar ofta förnekar missbruksproblemen.

Basis är beteckningen på ett ledarmaterial för barn som upplevt våld, barn till psykiskt sjuka föräldrar och barn i svåra skilsmässor. Även i detta fall handlar det om att utbilda ledare och sätta samman grupper för samtal och bearbetning av respektive problematik. Här samarbetar Bilda bl.a. med socialtjänst och personal från landstinget. Carin menar att det ofta är svårt med rekryteringen till grupperna, mest svårrekryterade är de med psykisk ohälsa – några sådana grupper har man hittills inte heller lyckats få ihop. Närbesläktat med ”Basis-grupperna” är också Bildas arbete med studiecirkel för föräldrar vars barn har aspergers syndrom och ”dolda handikapp” (s.k. ADHD-problematik).

Till dessa verksamheter inom den s.k. Bildablomman kommer sedan de nya koncept som beställts av styrgruppen: ”Cope”, ”Komet” och ”Föräldrastegen”. Cope och Föräldrastegen har kommit igång under hösten 2007, utbildningen i Komet påbörjades 1 januari 2008. Både Cope och Föräldrastegen är s.k. föräldraprogram som bl.a. är inriktade mot konflikthantering, problemlösning och att stärka såväl familjeband som föräldrar i sitt föräldraskap. Cope vänder sig till föräldrar till yngre barn (3–6 år) och Föräldrastegen till dem med barn som är yngre tonåringar. Båda koncepten bygger på träffar där man diskuterar och genomför övningar utifrån filmade exempel på vardagliga situationer. Föräldrastegen är också särskilt inriktat mot att upptäcka och förebygga användning av droger, och genomförs i samarbete med socialtjänsten. Hittills har Bilda informerat och startat föräldracirkel i båda koncepten. Vad gäller Komet är det alltså det nyaste inslaget i Bildas verksamhet. Komet vänder sig särskilt

⁴¹ Intervju med Carin Gisslén-Schönning 2008-08-21.

⁴² Agneta Sundberg-Haglund, ”Elevers upplevelser av Projekt Charlie, Livskunskap”, rapport i dramapedagogik, Högskolan i Gävle, 2003.

⁴³ Intervju med Carin Gisslén-Schönning 2008-08-21.

till utåtagerande och gränstestande barn, och syftar enligt Carin både till att skapa ett ”gott klassrumsklimat” och till att vara ”ett inkluderande arbetssätt” genom positiv och effektiv kommunikation mellan elever och lärare.⁴⁴ Hittills har Bilda samordnat utbildningen till Hälsingland och betalat utbildningskostnader för fem komethandledare (ca 90 000 kr för åtta utbildningstillfällen). Därmed skapas ”Komet-grupper” i fem skolor genom implementeringsarbete och handledning av lärare.⁴⁵ Komet är förhållandevis intensivt, genomförs under 16 veckor, och fokuserat på elevernas beteende, genom att förorda belöningar och bestraffningar för bra respektive dåliga handlingar och attityder. En nackdel med Komet är enligt Carin att det är en förhållandevis dyr utbildning på grund av patent och översättningskostnader, och som det är väntetid på. Då Komet i likhet med flera andra koncept importerats från USA menar Carin också att det kan bli problem när konceptet ska anpassas till svenska förhållanden. Även om metoden avser att få relativt snabba resultat så är det emellertid än så länge för tidigt att uttala sig om vilka effekter den har – ”vi får väl pröva redskapen och se om de funkar”.⁴⁶

Sammantaget beskriver Carin Gisslén-Schönning Bildas roll som att genomföra grundutbildningar, leda grupper, jobba med rekrytering och fortbildning, samt med samordning av verksamheterna. Därtill åker man också runt och informerar, kontaktar olika målgrupper, och samarbetar med skola och socialtjänst. Hon menar att Bilda får kontakter och kan nå dem som t.ex. socialtjänsten inte når. Bilda är, som hon säger, ”en ofarlig plats”, det är ”inte stigmatiserande att gå hit” – det är ”neutral mark och inte negativt laddat utan positivt laddat”.⁴⁷ John Staffas, chef vid Bilda och vice ordförande i Kultur- och Samhällsutvecklingsnämnden (KUS), framhåller att det ”behövdes stöd för att bibehålla verksamheten, det man hade byggt upp”, och att Bilda tack vare presidiedmedlen ”fått kontinuitet och kunnat utveckla kompetens”.⁴⁸ Han poängterar också att det ”blir stor utväxling” av de medel man satsar, dvs. att de medel som satsas i föreningslivet kan ”växlas upp” till större kapacitet och större resurser genom att ge tillgång till föreningslivets nätverk och ideella insatser. Från annat håll har det dock framförts kritik mot att genomförandet av de nya koncepten dröjt och att det varit svårt att komma överens om satsningarnas inriktning.⁴⁹ Å sin sida hävdar Carin att hon själv och personalen vid Bilda hela tiden ”lyssnat och velat samarbeta”, men inte fått respons på de förslag man utarbetat. Som hon ser det är det ett problem att styrgruppen inte sammanträtt så ofta som man borde och viktigt att fortsättningsvis föra en ”levande dialog”.⁵⁰

Projektet Be Smart

Liksom Bilda blev ”Be Smart” en del i presidiesatsningarna i och med projektet ”Drogfritt Söderhamn”. Projektägare är SISU Idrottsutbildarna i samarbete med BUN. Verksamheten påbörjades 1 februari 2007, då Marcus Wågström anställdes som projektledare på halvtid, Kenth Sandqvist på halvtid och Sofie Becker på timmar. Kenth Sandqvist slutade sin anställning 1 augusti samma år, därefter har Marcus Wågström arbetat på heltid och Sofie Becker också fortsättningsvis på timmar.⁵¹ Efter föreberedande arbete med kontakter,

⁴⁴ Telefonsamtal med Carin Gisslén-Schönning 2008-09-22. Se även Martin Forster, Martin Karlberg & Monica Hammarberg, ”Komet. En manual för skolpersonal i förskoleklass, grundskolan och fritidshem”, Stockholm 2007.

⁴⁵ Uppgifter enligt telefonsamtal med Carin Gisslén-Schönning 2008-09-22.

⁴⁶ Intervju med Carin Gisslén-Schönning 2008-08-21.

⁴⁷ Intervju med Carin Gisslén-Schönning 2008-08-21.

⁴⁸ Telefonintervju med John Staffas 2008-09-26.

⁴⁹ Intervju med Margareta Högborg 2008-09-19. Hon menar också att Bilda inte kunnat erbjuda de sorts allmänt förebyggande och hälsofrämjande åtgärder som BUN efterfrågat.

⁵⁰ Telefonsamtal 22/9.

⁵¹ Uppgifter enligt Be Smarts Verksamhetsberättelse 2007.

information och framtagande av material började Be Smart-metoden tillämpas i kommunens skolor under höstterminen 2007, först i högstadiet, och sedan i mellanstadieklasserna. Be Smart bygger då på en kontraktmetod som innebär att varje elev som väljer att delta i Be Smart skriver på ett kontrakt där de förbinder sig ”att inte röka, snusa, dricka alkohol, använda narkotika eller dopingpreparat”; ”inte snatta eller stjäla”; ”inte vandalisera eller förstöra sådant som tillhör andra”; ”inte mobba, misshandla fysiskt eller psykiskt”.⁵² Förutom elevens egen underskrift krävs även målsmans/förälders namnteckning på kontraktet, varför både elev och förälder har ansvar för att kontraktet följs. Därtill finns en kontaktperson på varje skola som fungerar som direktlänk för eleven. Till metoden hör också att medlemmarna i Be Smart får ett medlemskort som berättigar till en rad förmåner (t.ex. utlottningar av priser och rabatter på affärer i Söderhamn) och möjligheter att delta i olika arrangemang och aktiviteter. Vid kontraktsbrott får medlemmen först en varning och sedan sitt medlemskort indraget. Utöver fortlöpande aktiviteter under terminerna har Be Smart också med hjälp av extra stöd från kommunen och Sparbanksstiftelsen anordnat drogfria skolavslutningar 2007 och 2008.

Det främsta syftet med Be Smart är enligt Marcus Wågström att skjuta på tidpunkten för elevernas alkoholdebut.⁵³ Det mer generella syftet är, som det står i projektbeskrivningen, ”att minska användandet av alkohol, nikotin och andra former av droger, samt att förhindra vandalisering, mobbing och snatteri”.⁵⁴ Till metodens fördelar sägs även höra att den kan skapa ett positivt kamrattryck och en känsla av att delta i något positivt som leder till ökat självförtroende, och därmed också kan förbättra möjligheterna att ”stå emot gruppträck, att våga säga nej”. Som Marcus ser på metoden är det en fråga om att erbjuda ett positivt alternativ, dvs. drogfria aktiviteter som är attraktiva för eleverna, samtidigt som man från vuxenhåll visar engagemang och kan påverka attityder. ”Det ska vara coolt och häftigt att vara med”, som han säger. I och med kontraktet tas också frågan om droganvändning upp och eleven gör ett medvetet val, som även föräldrar och skola/kontaktpersoner är delaktiga i. Det blir ”ett naturligt tillfälle att diskutera dessa ämnen med sina barn” och att tala om eget ansvar.⁵⁵ Ifall det blir frågan om indragna medlemskort så anordnas möten och diskussion med skola och föräldrar (vilket också förekommit vid ett par tillfällen). Varningar måste visas för föräldrar. På så sätt kan Be Smart enligt Marcus ”vara ett verktyg för föräldrar” och en anledning att ”lyfta frågan”; man kan både visa engagemang och ”visa vad som är rätt och fel”. Genom att Be Smart samarbetar med flera andra aktörer – bl.a. föreningar, företag, Söderhamns ungdomsstöd (SUS) och Verkstäderna – blir det också ett bättre genomslag. Inte minst visar det ”att man bryr sig om ungdomar och vill satsa på dem, att de är värda något” – det blir, som Marcus säger, en ”bry-sig-om-attityd” i stället för attityden ”att man inte heller själv bryr sig”.

Av verksamhetsberättelser och Marcus egna uppgifter framgår att Be Smart hittills lyckats väl med sina målsättningar. Projektet har etablerat kontakter och samarbete i den omfattning som förväntats, man har fått alla i målgruppen att känna till Be Smart, och har kontaktpersoner på alla skolor. Hittills har också en förhållandevis stor andel av eleverna skrivit på kontraktet, i nuläget är ca 850 elever medlemmar i Be Smart. Marcus menar att det på det hela taget är ”över förväntan”. Han upplever det som att det lagts en bra grund och

⁵² Citerat ur Be Smarts kontrakt som gäller till och med 2008-12-31.

⁵³ Intervju med Marcus Wågström 2008-08-11. I Be Smarts projektplan (2007-06-15) framhålls även att det finns en ”tendens bland ungdomar att debutera tidigt med bl a rökning och alkoholdrickande” och en nonchalant attityd ”att de ’klarar av’ det”.

⁵⁴ ”Projektbeskrivning Team 4–9” av Svenne Johansson 2006-01-22, SISU Idrottsutbildningarna. Det kan anmärkas att projektets ursprungliga namn var ”Team 4–9” och under det namnet tidigare prövats vid Vågbroskolan i Söderhamn. För att inte projektet skulle uppfattas som ”en Vågbrogrej” så ändrades namnet till Be Smart i början av projekttiden.

⁵⁵ Projektbeskrivning, s. 4.

finns ett stort stöd från föräldrar och lärare för Be Smart. Inte minst anses de drogfria skolavslutningarna som väldigt lyckade med stor publik och positiv publicitet, till skillnad mot tidigare år. Även om det är svårt att veta vilka resultaten blir på längre sikt så står det klart att förutsättningarna för det drogförebyggande arbetet förbättrats. Tidigare erfarenheter vid Vågroskolan visar också på ett markant minskat missbruk av framför allt tobak. Marcus mer personliga synpunkt med tanke på hans egen bakgrund med missbruksproblem är ”att rädda en person sparar allt”, både ekonomiskt och mänskligt sett. Hans uppfattning är samtidigt att framgångarna innebär att verksamheten håller på att växa ur sina ramar och att han därför upplever det som svårt hinna med alla delar i projektet. Risken blir då att det inte går att göra Be Smart så attraktivt som det behöver vara för att, som han säger, ”undvika att få en töntstämpel”.

Liksom i fallet med ungdomssamordnarna är de omdömen om Be Smart som framkommer vid intervjuer och i projektmaterialen endast positiva. Alla uppgifter talar för att projektet varit framgångsrikt. Många framhåller också det stora engagemang projektledaren själv visat som en viktig framgångsfaktor.

Pojkprojektet

I jämförelse med övriga presidiesatsningar utgör pojkprojektet den minsta posten. Projektet har endast fått medel vid ett tillfälle (2007), varför satsningen har karaktären av tillfälligt stöd. Bidraget till projektet har inte heller ingått i något av de övergripande förslag till satsningar som lagts fram vid presidiet. I det följande ges därför bara en kort beskrivning av projektets syfte och av vad presidiedledaren använts till mer precist. Beskrivningen bygger då uteslutande på uppgifter från projektledaren Laila Lindberg.⁵⁶

Pojkprojektet tog form vid mitten av 90-talet mot bakgrund av vad Laila Lindberg i sitt arbete som specialpedagog uppfattade som en brist på bra ”pappaförebilder”, bl.a. beroende på bristen på män bland personalen i förskolan och på lågstadiet, och på att det är förhållandevis vanligt med ensamstående mammor. Lösningen blev att bilda barngrupper med tre barn och två ledare (män) som träffas regelbundet för ”god samvaro” genom gemensamma aktiviteter. Syftet är, som Laila säger, ”rent förebyggande” i meningen att pojkarna ska få en positiv kontakt med vuxna män, bli bekräftade och få tillit. Det är inte frågan om ”ersättningspappor”, utan om att ”utöka skaran av vuxna kring barn”. Sedan 2004 finns också flickgrupper inom projektet som bygger på samma idé, nämligen att även flickorna behöver bekräftas av vuxna män. (I det här fallet är dock en av ledarna man och en kvinna.) Enligt Laila har projektet haft knappa resurser och byggde i början på att hon själv arbetade ideellt. Trots att det numera ingår i hennes ordinarie tjänst på halvtid uppfattar hon det som att behovet är större. Presidiedledaren gjorde därför en påtaglig skillnad och blev en ”stor lättnad” i arbetet. Pengarna gick som hon säger ”rakt in i verksamheten”, det blev fler grupper, hon kunde höja arvudet till ledarna och anordna bättre aktiviteter. För barnens del menar hon att projektet har stärkt deras självkänsla och att de har fått större tillit till vuxna. Dessutom har det fungerat som ett stöd för ensamma föräldrar. De uppföljningar hon gjort visar också på att de barn som började först i grupperna numera har blivit ”fungerande tonåringar” och i några fall även engagerade som ledarassistenter i barngrupperna.

⁵⁶ Intervju med Laila Lindberg 2008-09-15.

Analys och slutsatser

Vad jag kan se talar alla uppgifter jag fått under utvärderingens gång för att presidiekonferensens satsningar fallit mycket väl ut. De medel som satsats har utan tvekan gjort en betydande skillnad i varje verksamhet. Det finns inte heller någon enskild satsning som framstår som mindre lyckad än någon annan, eller som kan sägas ha givit ett sämre utfall än väntat. Tvärtom tycks resultatet vara det motsatta – att utfallet av satsningarna överhuvudtaget blivit över förväntan.

En av slutsatserna i denna utvärdering blir därför också att ingen av de verksamheter som granskats kan pekas ut som varken uppenbart sämre eller uppenbart bättre. Det har inte framkommit någon allvarlig kritik, några problem eller någon brist i verksamheterna som är så pass graverande att det skulle motivera en nedprioritering eller entydig rangordning. I de fall det framförts kritik har det, som jag ser det, rört sig om vad som kan sägas vara helt normala och förmodligen ofrånkomliga problem, som utan större svårigheter borde kunna rättas till. Min uppfattning är vidare också att det knappast går att göra några större eller drastiska förändringar i någon av de aktuella verksamheterna utan att det riskerar att leda till märkbart negativa följder. Vad presidiesatsningarna enligt min mening framför allt inneburit är att det inom varje sammanhang och aspekt av det förebyggande arbetet – dvs. i socialtjänstens arbete, i de samordnande och riktade insatserna, i de drog förebyggande projekten, osv. – skapats större utrymme och byggts upp en bättre förmåga att hantera olika problem. Det finns en stor uppsättning verktyg, metoder och arbetssätt att använda sig av, och inte minst mer personresurser som både syns och verkar i det direkta arbetet gentemot barn och ungdom. Inom bl.a. socialtjänsten och skolan finns det tack vare satsningarna en ökad känsla av ”att räcka till”. Mer allmänt har även möjligheterna att få stöd för olika problem blivit större, liksom tillgången till aktiviteter (t.ex. genom Be Smart).

Sammantaget har det alltså byggts upp och vidareutvecklats en rad arbetssätt som med största sannolikhet också gjort en betydande skillnad för barn och ungdomar i Söderhamn. Dessa arbetssätt har som det verkar på ett eller annat sätt kommit de flesta till godo, om än bara som ett breddat utbud av möjligheter, och har helt säkert förbättrat villkoren för en del särskilt utsatta grupper. Även om det aldrig går att veta precis hur så hade situationen säkerligen varit en annan utan presidiesatsningarna, med mindre stödinsatser och knappare utrymme för de sociala insatserna. Jag vill därför också mena att satsningarna verkligen både haft generellt förebyggande och skyddande effekter för målgruppen i fråga. Om inte annat finns det ju en mängd konkreta exempel att peka på, som att Söderhamns barn och ungdom rent faktiskt har fått större tillgång till olika former av stöttande insatser, att eleverna i skolan fått se mer av socialtjänsten, att ungdomar fått tillgång till en manlig kurator och att ”unga utanför” fått hjälp till sysselsättning.

Det är som sagt svårare att uttala sig om de mer långsiktiga och övergripande resultaten – det blir en fråga om allmänna bedömningar. Emellertid tycker jag ändå att det är en sak som förtjänar att lyftas fram som en god effekt på längre sikt, nämligen att det genom satsningarna sänts positiva signaler och gjorts prioriteringar som visar att ”samhället bryr sig”; något som i gengäld också kan skapa attityden att man också själv som barn och ungdom bryr sig. Många av de granskade verksamheterna har ju också på ett ganska konkret sätt inneburit att vuxna i högre grad engagerar sig, finns tillgängliga, och överhuvudtaget anser barn och ungdom vara viktiga och värda att satsa pengar på. I så måtto kan presidiesatsningarna även ses som ett ansvarstagande och som ett slags löfte från samhället och vuxenvärlden – dvs. helt enkelt som att det gjorts en rad åtaganden som skapar positiva förväntningar. Därigenom har det i bästa fall också skapats ett större förtroende och en större tillit till dem som tagit detta ansvar.

Frågan om hur man nu ska gå vidare med dessa satsningar handlar därför till stor del just om hur man på bästa sätt ska kunna förvalta detta åtagande. Som många påpekat fordras det uthållighet och tar tid att bygga förtroenden, samtidigt som de går fort att rasera. Det är alltså även av denna anledning en rimlig slutsats att inte omedelbart eller drastiskt avsluta några av de verksamheter som byggts upp.

En annan viktig faktor att uppmärksamma i sammanhanget är det intryck de personer som arbetar med de förebyggande insatserna gjort. De har, som jag uppfattat det, överlag visat ett påtagligt engagemang och entusiasm i sitt arbete. Jag kan inte heller se annat än att man förmått skapa en mängd nya nätverk, samverkan och samarbeten som på det hela taget fungerar väl. Även i detta fall gäller då att alltför stora förändringar riskerar att snabbt rasera vad som åstadkommit.

*

Avslutningsvis vill jag helt kort återvända till frågan om ”konceptens marknad” och om vilken roll denna utvärdering har. Mitt svar på frågorna har nu blivit att jag försökt peka på betydelsen av olika sociala och kulturella faktorer, som t.ex. vikten av att bygga goda relationer, skapa tillit och föra öppna diskussioner. Detta svar är till viss del avsett som en motvikt till risken att bli fixerad vid konceptet eller metoden som sådan, liksom att i sökandet efter snabba lösningar tappa långsiktigheten och kontinuiteten. Jag har också uppfattat det som mångas erfarenhet att man lätt hamnar i en situation där just det långsiktiga och väl beprövade blir åsidosatt, trots att man mycket väl känner till vilken betydelse det har. Att bygga på koncept och projekt har förvisso visat sig vara lyckat, poängen är bara att ifall man bygger på längre sikt så får det inte bli till priset av att man tappar bort den grundläggande erfarenhet och kompetens som individerna besitter. Min uppfattning är därför slutligen att det kan vara en god idé att i större utsträckning försöka gå från projekt- och konceptformen till permanent verksamhet eller till ekonomiskt stöd av mer långvarig karaktär, samtidigt som man även fortsättningsvis bör eftersträva en så omfattande samverkan som möjligt.

Förteckning över intervjuer, möten och samtal

Möte med Marcus Häggström och Anders Bergsten 2008-06-10.
Telefonsamtal med Tommy Lindvall 2008-06-27.
Intervju med Marcus Wågström 2008-08-18.
Intervju med Carin Gisslén-Schönning 2008-08-21.
Intervju med Karin Wiklander 2008-08-25.
Intervju med Tommy Lindvall 2008-08-26.
Intervju med Per Färnstrand och Björn Persson 2008-08-27.
Presidiekonferensens sammanträde 2008-08-29.
Intervju med Laila Lindberg 2008-09-15.
Intervju med Margareta Högberg 2008-09-19.
Telefonsamtal med Carin Gisslén-Schönning 2008-09-22.
Telefonintervju med Björn Persson 2008-09-26.
Telefonintervju med John Staffas 2008-09-26.
Intervju med Jaana Bergström 2008-09-30.